

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ — AGATHANGELOS

Professor Robert W. Thomson օտար և հայ բանասերներու սեղանին վրայ կը դնէ իր մէկ նոր աշխատասիրութիւնը, որ է Ագաթանգեղոսի Պատմութեան անգլիերէն թարգմանութիւնը:

Հասարակ հակիրճ Յառաջարանէ մը ետք ունի ընդարձակ ներածութիւն մը, 77 էջ, որուն մէջ քննութեան առնուած են Ագաթանգեղոսի հետ կապուած բազմաթիւ կնճառաւ հարցեր, և ուր կը տեսնուին շատ մը կարծիքներ՝ արժանի վերապահութեան:

Յաջորդ էջերը (1-435) կը պարունակեն Ագաթանգեղոսի Պատմութիւնը, ձախ կողմը հայերէն բնագիրը, դիմացը անգլիերէն թարգմանութիւնը: Վարդապետութիւն Գրիգոր Լուսաւորչի յորջորջուած ընդարձակ մասը չէ առած այստեղ, քանի որ տար անգլիերէն թարգմանութիւնը առանձին հատորով արդէն լոյս ընծայած էր եօթ տարի առաջ*:

Հասարակ մնացեալ մասերը կը կազմեն Ծանօթութիւնները (էջ 436-503), Աղբիւրները (504-515), և Յանկերը (516-527): Հասարակ վերջը կցուած է նաև Հայաստանի քարտէս մը:

Ագաթանգեղոսի միայն զբաղած Պատմութիւնը թարգմանչին կողմէ բաժնուած է տասնհօսքս գլուխներու, այսպէս.

1. — Սասանեան Իրանի դէմ Խոսրովի պատերազմները, անոր սպանութիւնը և Հայաստանի գրաւումը. յօդ. 18-36:

2. — Տրդատ Երկրորդի մէջ. իր վերահաստատումը Հայաստանի գահին վրայ. 37-47:

3. — Գրիգորի Հարչարանքները. Ա. Զրոյց Գրիգորի և Տրդատի միջև. 48-68: Բ. Առաջին և երկրորդ Հարչարանքները. Գրիգորի աղօթքը. 69-99: Գ. Միև տար Հարչարանքները. Գրիգորի նախնիքներուն յայտնութիւնը և անոր բանաբանութիւնը. 100-122:

4. — Տրդատի քաջագործութիւնները. իր հրովարտակները աստուածներու մասին և քրիստոնեաներու դէմ. 123-136:

5. — Հռիփսիմէի, Գայիանէի և Իրենց ընկերներուն նահատակութիւնը: Ա. Դիակցեալանոս կին կը փնտռէ. կոյսերուն աղօթքը. 137-148: Բ. կոյսերը կը փախչին Հայաստան բայց կը գտնուին. Հռիփսիմէի աղօթքը. 149-177: Գ. Հռիփսիմէ կը տարուի պալատ. խոյս կու տայ Տրդատի ձեռքէն. 178-196: Դ. կոյսերու նահատակութիւնը. 197-210:

6. — Պատուհաններ կ'իջնեն Տրդատի և Հայոց վրայ. Գրիգոր կ'ազատուի. 211-225:

7. — Գրիգորի քարոզները: Ա. Գրիգորի նախնական յորդորները. 226-258: Բ. Վարդապետութիւն Ս. Գրիգորի. 259-715: Գ. Գրիգորի վերջնական յորդորը. Հայերը բժշկութիւն կը հայցեն. 716-730:

8. — Գրիգորի Տեսիլքը. 731-756:

* The Teaching of Saint Gregory, Translation and Commentary by Robert W. Thomson. Harvard University Press, 1970.

9. — Մատուռներ կը շինուին և կոյսերը կը թաղուին. թաղաւորը և ժողովուրդը կը բժշկուին. 757—776:

10. — Հեթանոսական մեհեանները կը քանդուին. 777—790:

11. — Գրիգոր կը ձեռնադրուի կեսարիոյ մէջ. 791—808:

12. — Գրիգոր կը շինէ առաջին եկեղեցիները Հայաստանի մէջ. թաղաւորը և ժողովուրդը կը մկրտուին. 809—836:

13. — Գրիգորի քարոզչական գործունէութիւնը. իր սրդիները կը բերուին Հայաստան. 837—866:

14. — Գրիգոր և Տրդատ կ'այցելեն Կոստանդինոսին. Նիկիոյ ժողովը. Գրիգորի վերջին տարիները. 867—891: Վերջաբան. 892—900:

Այստեղ թերեւ աւելորդ չէ յիշել թէ Ագաթանգեղոսը գործն է անյայտ խմբադրողի մը, որ իր ձեռքին տակ իբրեւ գլխաւոր ատաղձ ունեցած է ըստ երևոյթին,

1. — Պատմութիւն Տրդատայ.

2. — Վարք Գրիգորի.

3. — Վարք Հռիփսիմեանց:

Խմբադրողին միայն շարադրութեան մէջ կարելի է չօշտիկել այդ աղբիւրներուն ներկայութիւնը՝ նկատի առնելով անոնց սկզբնաւորութիւնը մասնադ նաեւեալ աղբիւրը:

Տրդատի Պատմութիւնը կը սկսի սապէս. «Ընդ նուազել ժամանակաց թագաւորութեանն Պարթևաց...». յօդ. 18:

Գրիգորի Վարքը սկզբնաւորուած է սապէս. «Յառաջին ամին Տրդատայ արքայութեանն Հայոց Մեծաց...». յօդ. 48:

Հռիփսիմեանց Վկայարանութեան սկիզբն է. «Եւ եղև ընդ ժամանակսն ընդ այնսոսիկ խնդրեաց իւր կին կայսրն Դիոկղետիանոս...». յօդ. 137:

Այդ երեք գրուածքները կանխաւ գոյութիւն ունէին բնականաբար:

Առաջինը, Տրդատի Պատմութիւնը, գրուած ժամանակակից օտարազգի հեղինակի մը կողմէ, յունարէն լեզուով, թէև մասամբ միայն հասած է մեզի, բայց այդքանն ալ բաւական է հաստատելու թէ գոյութիւն ունէր Խոսրովի և Տրդատի գործերը պատմող գրական յուշարձան մը:

Երկրորդը, Գրիգորի Վարքը, ժամանակին ծանօթ եղած է Գիրք Գրիգորիսի անունով, ինչպէս կը յիշէ Ղազար Փարպեցի:

Երրորդը, Հռիփսիմեանց Վկայարանութիւնը, կը գտնուի հին վրացերէն թարգմանութեամբ, որ նկատելիօրէն տարբեր կը համարուի Ագաթանգեղոսի մէջ հիւստուած բնագրէն:

Այդ գրուածքներուն ըստ պատշաճի օգտագործումով և խմբագրական կարգ մը յաւելումներով և յարգարումներով կազմուած է ներկայ Ագաթանգեղոսը, որուն մէջ տեղ գտած է նաև Գրիգոր Լուսաւորչի ընդարձակ Վարդապետութիւնը:

Դիտուած է որ Ագաթանգեղոսի Պատմութիւնը զուրկ է ժամանակագրութենէ. այսինքն հեղինակը չի յիշեր թուականները այն դէպքերուն զորս պատմագրած է: Այստեղ կը փորձենք ներկայացնել դէպքերը իրենց յաջորդական կարգով, քովը նշանակելով հաւանական տարեթիւերը:

Ծնունդ Տրդատ Գ. ի, 260 (Ագաթ. յօդ. 32, 36): Ծնունդ Գրիգորի,

260 (յօդ. 32. հմմտ. Խոր. Բ. հդ): Արտաշիւրի ձեռքէն կը փրկուի Խոս-
րովի սրգին Տրդատ, 277 (յօդ. 36. հմմտ. Խոր. Բ. հդ): Արտաշիւր սահ-
մաններուն վրայ փոսեր փորելի կու տայ, 277 (յօդ. 36. հմմտ. Խոր. Բ.
հէ): Տրդատ կը մեծնայ Լիկիանէս կոմսին մօտ, 277-283 (յօդ. 37.
հմմտ. Խոր. Բ. հթ): Գրիգոր կ'երթայ Տրդատի մօտ, 277 (յօդ. 37):
Տրդատ կը յաղթէ Գթաց իշխանին, 281 (յօդ. 39): Տրդատ կը թագաւո-
րէ, 283 (յօդ. 48. հմմտ. Խոր. Բ. հէ): Գրիգոր բանա կը նետուի, 284
(յօդ. 122): Տրդատ հրովարտակ կ'արձակէ քրիստոնեաներու դէմ, 298
(յօդ. 126): Դիակղեւորանոս կին կը փնտռէ, 298 (յօդ. 137): Հռիփսիմ-
եան կոյսերը կու դան վաղարշապատ, 298 (յօդ. 150): Կոյսերը կը նա-
հատակուին, 298 (յօդ. 198): Տրդատ կը հիւանդանայ, 298 (յօդ. 212):
Գրիգոր կ'ազատուի բանտէն, 299 (յօդ. 219): Տրդատ կը բուժուի, 299
(յօդ. 773): Գրիգոր կ'նստարիտ մէջ կաթողիկոս կը ձեռնադրուի Ղեռն-
դիոս արքեպիսկոպոսէն, 299 (յօդ. 800. հմմտ. Խոր. Բ. զա): Տրդատ
կը մկրտուի, 300 (յօդ. 833): Գրիգոր կոյսերուն վկայարանները կը
կանգնէ, 301 (յօդ. 841): Արիստակէս կը ձեռնադրուի եպիսկոպոս, 306
(յօդ. 862): Կոստանդիանոսի դարձը, 313 (յօդ. 867): Կոստանդիանոս
յաղթական, միահեծան կայսր, 314 (յօդ. 868): Տրդատ կ'այցելէ Կոս-
տանդիանոսին, 315 (յօդ. 875): Տեղի կ'ունենայ Նիկիոյ ժողովը, 325
(յօդ. 884): Գրիգոր կը վախճանի, 325 (յօդ. 891):

Ազաթանգեղոսի թարգմանութեան ծանր աշխատանքը, որ երկար
ժամանակ կը պահանջէ, յաջող կերպով գլուխ հանած է թարգմանիչը:
Ի հարկէ նման ձեռնարկ մը գրեթէ անկարելի է որ ըլլայ անթերի ամէն
մասամբ: Ստորեւ կու տանք չորք մը գիտողութիւններ սկսելով հայե-
րէն բնագրին մէջ տեսնուող վրիպակներէն, նշանակելով թիւը պարբե-
րութեանց:

	սխալ	ուղիղ
10. —	տաջանս	տանջանս
12. —	իբր	իբք
13. —	առ	առն
19. —	Արտաւան	Արտաւանայ
194. —	յերկրաւորսն	յերկնաւորսն
203. —	որ ուրեք	ոչ ուրեք
205. —	առքել	առնել
227. —	դաձցին	դարձցին
725. —	Քանին կենաց	Քանին կենաց
751. —	ոգւոցն	ոգւոցն
753. —	հասանելուց	հասանելոց
767. —	անփոկս	անկոփս
769. —	ունիք	ունին
796. —	գԳրիգորն	գԳրիգորն
826. —	ողջ լիւրովք	ողջ լիւրուք
838. —	զեպիսկոպոսն	զեպիսկոպոսոսն
862. —	եպիսոպոս	եպիսկոպոս

Իսկ անգլերէնի բաժնին մէջ կ'արժէ մատնանշել էջ 193, վարէն
եօթներորդ տողը իբրեւ աւելորդ:

Դարձեալ պարբերութեանց թուահամարով կը ներկայացնենք հետեւեալ նկատողութիւններն ալ, առնելով նախ հայերէն բնագիրը, ապա Պր. Թումսընի անգլիերէն թարգմանութիւնը, և ամօր ներքե տալով մերը:

4. — զպիտոզս լցուցանեն
 ուղղելի է՝ զպիտոյս լցուցանեն
 filling the needy
 filling the needs
111. — և կամ դատի
 or is judged
 or will judge
112. — մինչ զի ոչ մնաց ի նմա անդի ողջ
 leaving no place intact
 so that no place remained intact
117. — այլ զնոսին նովին ոգւով և նովին մարմնով արկանէ ի գեհնն
 yet with that same soul and body he will cast them into hell
 yet with that same soul and with that same body he will cast them into hell
121. — և արար թաւար Հայոց աշխարհիս
 and plundered this land of Armenia
 and darkened this land of Armenia
123. — աւերէր և հարկանէր ի հարուածս անհնարինս
 He plundered and caused terrible distress
 He devastated and caused terrible distress
123. — առնոյր աւար բազում ի կողմանցն Ասորաց
 He devastated many of the regions of Syria
 He got much spoils from the regions of Syria
183. — որ ոչ ինչ իսկ է, այսօր է, և վաղիւն կորնչի
 which is nothing today and is lost tomorrow
 which is nothing, it exists today, and is lost tomorrow
187. — Վասն կենաց մերոց և փրկութեան մերոյ ի մահ վիրաւորեցաւ.
 ուղղելի է՝ ի մահ վարեցաւ (Ես. 53. 8).
 for our lives and salvation he was wounded to death
 for our lives and salvation he was led to the slaughter (Is. 53, 7)
193. — փութամք
 Let us hasten
 We hasten
218. — և բռնն հարեալ ունէր
 and shook it strongly
 and took hold of it
245. — կամ դու արդեօք ո՞չ յիշեսցես
 Do you not remember ...?
 Or will you not remember ...?
732. — Արդ՝ ի հասարակել գիշերիս այսմիկ
 Now, in the middle of that night
 Now, in the middle of this night

786. — Ի նուէր սպասուց սուրբ եկեղեցւոյն Աստուծոյ

to the servants of the holy church of God

to the services of the holy church of God

809. — Ժեհանն անուանեալ Աստղիան զից, Սենեակ վահագնի

կարդացեալ, որ է ըստ յունականին Ափրոդիտէս

the temple named for the goddess Astlik, called the spouse of Vahagn, who is in Greek Aphrodite

the temple named for the goddess Astlik (who is in Greek Aphrodite) called the Room of Vahagn

817. — Գայր հասանէր ի քաղաքագեօղն Բագաւան, որ անուանեալ կոչի ի Պարթեւարէն լեզուէն՝ Դիցաւան

He arrived in the town of Bagavan, called in the Parthian language Ditsavan

He arrived in the town of Bagavan, which translated from the Parthian language is called Ditsavan

Փակելէ առաջ մեր այս հակիրճ գրախօսականը՝ պիտի ուզէինք կրկնել թէ Ագաթանգեղոսի նման՝ խրթնութիւններով ծանրաբեռնուած բնագիր մը անգլերէնի թարգմանելը դիւրին գործ մը չէր, թարգմանողէն կը պահանջէր մեծ համբերութիւն, և ուշագիր կեդրոնացումի կարողութիւն, որոնցմով իր օժտուած ըլլալուն ապացոյցը տուած է Պր. Թոմսըն արդարեւ:

Ն. ԱՐՔ. ՆՈՎԱԿԱՆ